

MONEDE MEDIEVALE MOLDOVENEȘTI DESCOPERITE LA CETATEA ALBĂ (BILGOROD-DNISTROVSKIJ, REG. ODESSA, UKRAINA) (SECOLUL AL XV-LEA)

Lilia Dergaciova

Abstract

This article represents an improved version of that already edited in Russian (Dergačeva 2007 87-93). The author presents a hoard found in 1974 at Cetatea Albă (today Bilgorod-Dnistrovskij, Odessa Reg., Ukraine), during archaeological excavations made in an area located near the Eastern Gate (the North-Eastern Barbican). It consists of 27 coins, of which 26 are anonymous half groats, attributed to Alexander I (1400-1432) (nos 1-26) and a worn double groat, quite likely, struck by Stephen II, during his single reign (1433-1435) (no 28).

The author has edited also 25 single finds of 15th century Moldavian coins, consisting of:

Alexander I – 22 sp. (nos 28-49); Stephen II – 1 sp. (no 50); Elias – 2 sp. (nos 51-52); Stephen III – 2 sp. (nos 53-54).

The last, so far, known Moldavian issues found at Cetatea Albă consist of 2nd type groats struck by Stephen III. Quite likely, after the Ottoman conquest of the town in 1484 the diffusion of the Moldavian currency toward Cetatea Albă had ceased.

În prima parte a contribuției noastre prezentăm un tezaur de monede medievale moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea. În cea de a doua parte a articolului este publicat un număr 25 de monede moldovenești izolate, toate datate în cursul secolului al XV-lea, descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice de la Cetatea Albă (azi orașul Bilgorod-Dnistrovskij, Ucraina).

I. Tezaurul de la Cetatea Albă/1974

Tezaurul a fost descoperit în vara anului 1974, într-o zonă amplasată la Est de intrarea principală a cetății medievale, în complexul 250 (bastionul de Nord-Vest). Conform informației, publicate de A. Nudel'man (Nudel'man 1981 174-191), el consta din 26 monede: un dublu gros de argint și 25 monede de cupru anepigrafice. După ultimele informații, depozitul conținând 27 monede de cupru (nr. Inv OAM 53635), dintre care un dublu gros din cupru, cu urme de argintare la suprafață. Tezaurul este păstrat la Muzeul Arheologic din Odessa (Ukraina)¹. Lotul analizat reprezintă al doilea tezaur cu monede din vremea lui Alexandru cel Bun, cunoscut, până în prezent, la Cetatea Albă².

Tezaurul din 1974 se compune din următoarele monede:

Jumătăți de groși ale lui Alexandru I cel Bun (1400-1432), seria V (MBR 63, 425). Greutate medie 0,588 g.

¹ Aduc sincere mulțumiri doamnei E. F. Redina, care mi-a pus la dispoziție, cu amabilitate, materialul pe care îl prezentăm.

² Primul tezaur similar a fost găsit în anul 1946 și se află la Institutul de Arheologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Kiev). El este încă inedit.

Av: într-un cerc perlat capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna;

Rv: într-un cerc perlat scut despicat; I – trei grinzi heraldice, II – șapte flori de crin dispuse 4/3.

Nr. 1. Æ, 14,3 mm, 0,32 g ↑↑

nr. inv. OAM 53621

Nr. 2. Æ, 14 mm, 0,40 g ↑✓

nr. inv. OAM 53624

Nr. 3. Æ, 15,3 mm, 0,63 g ↑✓

nr. inv. OAM 53623

Nr. 4. Æ, 13,2 mm, 0,74 g ↑^

nr. inv. OAM 53616

Nr. 5. Æ, 15,8 mm, 0,85 g ↑↓, dublă batere pe avers și revers.

nr. inv. OAM 53620

Jumătăți de groși ale lui Alexandru I, seria V. Emisiunile sunt datate în anul 1430 (Iliescu 1970, 28; MBR 62, 418). Greutatea medie 0,562 g.

Av: într-un cerc perlat capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna;

Rv: într-un cerc perlat scut despicat; I – trei grinzi heraldice, II – șapte flori de crin dispuse 4/3; la dreapta scutului sigla Я.

Nr. 6. Æ, 17 mm, 0,32 g ↑✓

nr. inv. OAM 53618

Nr. 7. Æ, 15,2 mm, 0,40 g ↑↘, dublă batere a reversului.

nr. inv. OAM 53614

Nr. 8. Æ, 14,8 mm, 0,45 g ↑↗

nr. inv. OAM 53627

Nr. 9. Æ, 15 mm, 0,45 g ↑↘

nr. inv. OAM 53631

Nr. 10. Æ, 16 mm, 0,47 g ↑↘

nr. inv. OAM 53629

Nr. 11. Æ, 14 mm, 0,50 g ↑↗

nr. inv. OAM 53632

Nr. 12. Æ, 14,2 mm, 0,51 g ↑→

nr. inv. OAM 53615

Nr. 13. Æ, 17,2 mm, 0,53 g ↑↗

nr. inv. OAM 53609

Nr. 14. Æ, 15 mm, 0,59 g ↑✓

nr. inv. OAM 53630

Nr. 15. Æ, 15,2 mm, 0,62 g ↑↗

nr. inv. OAM 53626

Nr. 16. Æ, 16 mm, 0,63 g ↑^

nr. inv. OAM 53622

Nr. 17. Æ, 16,5 mm, 0,67 g ↑^

nr. inv. OAM 53617

Nr. 18. Æ, 14,7 mm, 0,69 g ↑↘, surfrapată, cu un fragment al aversului imprimat pe revers.

nr. inv. OAM 53608

Nr. 19. Æ, 14,8 mm, 0,75 g ↑↗

nr. inv. OAM 53625

Nr. 20. Æ, 12,5 mm, 0,85 g ↑^

nr. inv. OAM 53628

Ultima grupă de jumătăți de gros nu poate fi determinată cu precizie, deoarece imaginea monedei este descentrată sau ștearsă.

Nr. 21. Æ, 16 mm, 0,88 g ↑↗

Av: c.m.s., imaginea descentrată;

Rv: descentrată, II șapte flori de crin (lizibile numai 6).

nr. inv. OAM 53633

Nr. 22. Æ, 14,1 mm, 0,34 g ↑✓

Av: c.m.s., ștearsă, corodată;

Rv: c.m.s., II – șapte flori de crin (lizibile numai 3).

nr. inv. OAM 53612

Nr. 23. Æ, 15,1 mm, 0,59 g ↑←

Av: c.m.s., imaginea descentrată;

Rv: c.m.s., II – șapte flori de crin (lizibile numai 4).

nr. inv. OAM 53619
Nr. 24. Æ, 16 mm, 0,74 g ↑↖
Av: c.m.s., imaginea descentrată;
Rv: c.m.s., II șapte flori de crin
(lizibile numai 3).
nr. inv. OAM 53611
Nr. 25. Æ, 14,8 mm, 0,38 g ↑↖
Av: c.m.s., corodată;

Rv: imaginea ștearsă, lizibil numai
conturul scutului.
nr. inv. OAM 53635
Nr. 26. Æ, 14,6 mm, 0,61 g ↑↖
Av: c.m.s., imaginea parțial ștearsă;
Rv: din cauza descentrării se vede
numai marginea inferioară a scutului.
nr. inv. OAM 53613

Ultima monedă reprezintă un dublu gros. Ca și restul monedelor din tezaur, ea a fost atribuită de către A. A. Nuldel'man lui Alexandru cel Bun. Cercetarea atentă și detaliată a ei, însă, ne conduce la alte concluzii.

Nr. 27. Æ argintată, 22 mm, 0,69 g ↑↑

Av: într-un cerc perlat interior este redată stema heraldică a Moldovei – capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna; între două cercuri perlate, legenda (parțial ștearsă) [...]**IO**[...]**S**[...]**VOIV**[...]

Rv: într-un cerc perlat interior scutul despicat; I – trei grinzi, II – șapte flori de crin dispuse 4/3; la stânga scutului o siglă parțial ștearsă **P**; între două cercuri legenda ștearsă **†**[...]**IV**[...]

După tipul desenului monetar, toate jumătățile de groși prezentate, se încadrează în două grupe: prima – cea mai răspândită și obișnuită pentru teritoriul Țării Moldovei – este prezentată cu cap de bour care, după stilul realizării poansonelor, este foarte clar; capul este rotunjit, urechile sunt în formă de frunză zimțată (nr. 1-4, 6-10, 12-16, 19-21, 24-25).

Grupa a doua este cu mult mai puțin răspândită. Monedele de acest fel se încadrează în tipologia de bază a emisiunilor lui Alexandru cel Bun, dar se observă faptul că ștanțele au fost executate de o „altă mână”: forma capului este mai alungită, realizată mai neîndemânatic; urechile sunt tot în formă de frunză, dar mai lungi și netede. În tezaur este prezentă numai o singură piesă bătută astfel (nr. 11). Meșterul putea să fie un începător, care a început să lucreze de curând în atelier.

În ceea ce privește dublul gros prezentat, putem să presupunem că, deși moneda este parțial ștearsă și corodată, după fragmentele de legendă, lizibile pe avers, ea este cu mult mai apropiată de legenda **†MO•STPA•WOIWOD**, iar pe revers – de legenda **†MO•MVLDAVIENSIS** (MBR 69). Ceea ce ar însemna că moneda ar putea să dateze din timpul lui Ștefan al II-lea și a fost bătută în perioada sa de domnie independentă, din octombrie 1433 până în august 1435. Rămâne, totuși, un singur semn de întrebare: diametrul acestei pastile monetare este de 22 mm, în timp ce dublii groși tradiționali ai acestui emitent au între 19-21 mm.

Putem încheia afirmând că, acumularea tezaurului se poate încadra în ultimii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun (1430-1432) și momentul venirii la putere a lui Ștefan al II-lea (1433). Tezaurul putea să fie de fapt o punguță cu bani, pierdută în apropierea ieșirii din Cetatea Albă. Astfel poate să fie explicată și lipsa monedelor lui Iliaș, care a început să domnească după moartea tatălui său Alexandru I (în ianuarie anului 1432), dar înainte de Ștefan al II-lea, care a uzurpat puterea din octombrie 1433.

II. Descoperiri monetare izolate, găsite în procesul săpăturilor arheologice din Cetatea Albă (anii 1970-1983)

Monede ale lui Alexandru cel Bun (1400-1432)

Dubli groși, seria IV (1415-1430) (Iliescu 1970, 28; MBR 61, 389).

Nr. 28. Æ, 21 mm, 0,74 g ↑↗

Av: într-un cerc perlat interior capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna; între două cercuri perlate, legenda (parțial ștearsă) [...]ALEX[...]

Rv: într-un cerc perlat interior scutul despicat; I – trei grinzi, II – șase flori de crin dispuse 3/3; cap de bour timbrând scutul; între două cercuri legenda (parțial ștearsă) [...]MOLDA[...]

BD-1975. nr. 210 sectorul de vest, carou 302, sub podea locuinței 178. nr. inv. OAM 53678

Gros, seria a III-a (1409-1415) (Iliescu 1970, 27; MBR 60, 377).

Nr. 29. AR 600 ‰, 22 mm, 0,33 g ↑↑

Av: c.m.s., legenda +M[...]LI

Rv: într-un cerc perlat interior scutul despicat; I – trei grinzi, II – șapte flori de crin dispuse 4/3; deasupra scutului o rozetă cu cinci globule; între două cercuri legenda (parțial ștearsă) [...]WDM[...]

BD-1972. nr. inv. OAM 53529

Nr. 30. Æ, 16,5 mm, 0,47 g ↑↗

Av: c.m.s., legenda [...]ONE[...]

Rv: c.m.s., legenda

[...]OL[...]WI[...]

BD-1982.

Descoperire

întâmplătoare.

Nr. 31. AR, cca. 20 mm, 0,22 g ↑↗

Av: c.m.s., legenda [...]MON[...]

Rv: ruptă, într-un cerc perlat interior scutul despicat; I – trei grinzi, II – partea lipsește; la stânga scutului sigla A, probabil deasupra scutului o rozetă cu cinci globule sau o coroană deschisă; legenda [...]NSI

BD-1972. nr. inv. OAM 53528

Jumătăți de groși, seria V (1430) (Iliescu 1970, 28; MBR 62, 418). Greutatea medie 0,497 g.

Av: într-un cerc perlat capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna;

Rv: într-un cerc perlat scut despicat; I – trei grinzi heraldice, II – șapte flori de crin dispuse 4/3; la dreapta scutului sigla A.

Nr. 32. Æ, 14 mm, 0,12 g ↑↘

BD-1982.

Descoperire

întâmplătoare.

Nr. 33. Æ, 14,5 mm, 0,29 g ↑↓

BD-1983. nr. inv. OAM 54055

Nr. 34. Æ, 15,5 mm, 0,36 g ↑↗

BD-1970. nr. inv. 53441

Nr. 35. Æ, 15 mm, 0,48 g ↑↑

Fără număr de inventar.

Nr. 36. Æ, 14,8 mm, 0,49 g ↑↑

BD-1971. nr. inv. 53482

Nr. 37. Æ, 16 mm, 0,50 g ↑↘

BD-1973. nr. inv. 53321

Nr. 38. Æ, 14 mm, 0,54 g ↑↘

Fără număr de inventar.

Nr. 39. Æ, 14,5 mm, 0,55 g ↑↗

BD-1971. nr. inv. 53484

Nr. 40. Æ, 15 mm, 1,15 g ↑^

BD-1972. nr. inv. 53532

**Jumătăți de gros
fără identificare precisă a variantei căreia îi aparțin**

Nr. 41. Æ, 14x15 mm, 0,20 g ↑^

Rv: II – șapte flori de crin.

BD-1970. nr. inv. 53442

Nr. 42. Æ, 13,8 mm, 0,27 g ↑^;

Rv: II – șapte flori de crin, surfrapă a reversului peste avers.

BD-1973. nr. inv. 53564/1

Nr. 43. Æ, 13,5 mm, 0,29 g ↑^

BD-1982. Descoperire
întâmplătoare.

Nr. 44. Æ, 14,5 mm, 0,41 g ↑^; Rv: II – șapte flori de crin.

BD-1979. nr. inv. 53806

Nr. 45. Æ, 16x15 mm, 0,65 g ↑^; surfrapată, avers peste revers.

BD-1973. nr. inv. 53264

Nr. 46. Æ, 13x15 mm, 0,79 g ↑^

BD-1975. Zona de est, carou 247.
nr. inv. 53564/1

Nr. 47. Æ, 15 mm, 0,86 g ↑^; Rv: II – șapte flori de crin.

BD-1970. nr. inv. 53443

Nr. 48. Æ, 6x9 mm, 0,08 g ↑^; fragment.

BD-1973. nr. inv. 53564/4

Nr. 49. Æ, 9x14 mm, 0,15 g ↑^; fragment.

BD-1972. nr. inv. OAM 53531

**Ștefan al II-lea
(1433-1435)**

Un dublu gros șters și rupt, numai pe baza siglei **P** de la dreapta scutului putem să presupunem că aparține lui Ștefan al II-lea (1433-1435) (MBR 69). Descrierea vezi nr. 27.

50. Æ argintată 0,86 g ↑^ 20 mm

BD-1975. Zona de vest 215. nr. inv. OAM 53677

**Iliaș
(1432-1433, 1435-1436)**

O jumătate de gros de la Iliaș (1432-1433, 1435-1436), seria IV (MBR 68).

51. Æ 0,35 g ↑^ 9x12 mm

Av: capul de bour; atribute: dreapta rozeta, stânga semiluna;

Rv: scut cu sigla **M** (probabil din denumirea latino-genoveză a cetății - Maurocastro), în scut deasupra siglei o cruce; la dreapta scutului un buzdugan.

BD-1972. nr. inv. 53530

În ceea ce privește reprezentarea capului de bour și atributelor de pe revers,

ultima monedă de o jumătate de gros prezentată, poate fi atribuită, mai degrabă, lui Iliaș (MBR 67 cf.).

52. Æ. 0,32 g ↑^ 12,3 mm

Av: c.m.s. nr. 51

Rv: scut despicaț; I – trei grinzi (lizibile numai 2), II – șapte flori de crin (lizibile numai 6), dispuse 3/3.

BD-1973. nr. inv. 53563

Ștefan cel Mare (1457-1504)

Ultimele două monede prezintă al doilea tip monetar a lui Ștefan cel Mare (1457-1504) (MBR 82).

Av: într-un cerc perlat capul de bour cu stea între coarne; atribute: la dreapta rozeta, la stânga semiluna; legenda circulară.

Rv: într-un cerc perlat scutul având în câmp cruce dublă, cu extremitățile brațelor despicate; legenda circulară.

Nr. 53. AR 0,49 g ↑↘ 14 mm.

300 ‰

Av: legenda (parțial ștearsă) ✚

[...]NE[...]

Rv: legenda (parțial ștearsă)

[...]IE[...]

BD-1975. Zona de sud, carou 50. nr.

inv. OAM 53679

54. AR 0,52 g ↑↘ 14 mm

916-920 ‰,

Av: legenda ✚MONETAMOLDAV

Rv: legenda ✚STEFANVSVOIEV

BD-1970. nr. inv. 53444

Monedele prezentate arată că odată cu intrarea Cetății Albe în componența Țării Moldovei, aici începe să se răspândească moneda moldovenească. Cantitatea monetară maximă se semnalează în perioada celei de a doua jumătăți a domniei a lui Alexandru cel Bun. Majoritatea monedelor sunt jumătățile de groși din cupru. Aceasta demonstrează intensificarea comerțului intern, prin utilizarea monedei locale. Odată cu acordarea privilegiilor comerciale neguțătorilor din Lvov în 1408 (Costăchescu 1932 nr. 176; *Istoričeskie Sujazi I* 40-45), Cetatea Albă începe să figureze ca un punct vamal foarte important.

Monedele bătute de Ștefan al II-lea și de Iliș sunt rare din cauza faptului că emitenții au avut domnii prea scurte pentru a emite o cantitate mare de numerar. Din lotul prezentat lipsește prima emisiune a lui Ștefan cel Mare; din cea de a doua se întâlnesc doi groși, bătuți după 1475 (1476?). Este aproape sigur, că monedele de tipul doi au fost bătute și au pătruns în Cetatea Albă înainte de cucerirea ei de către Bayezid al II în anul 1484. În orice caz, până în prezent aici nu se cunosc emisiuni moldovenești ulterioare domniei lui Ștefan cel Mare, ceea ce arată că, după cucerirea otomană și impunerea noii autorități, foarte probabil, circulația monedei moldovenești a încetat Cetatea Albă.

Bibliografie

- Costăchescu 1932 – M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932.
 Dergačeva 2007 – L. Dergačeva, *Tezavracija Alexandra Dobrogo v Belgorod-Dnestrovske*, în *Tyrageția Istorie Muzeologie*, S. N., 1 (16) 2007, 2, pp. 87-93.
Istoričeskie Sujazi I Istoričeskie sujazi narodov SSSR i Rumynii v XV- načale XVIII v., vol. I, (1408-1632), Moscova, 1965.
 MBR – O. Luchian în G. Buzdugan, O. Luchian, C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977.
 Iliescu 1970 – O. Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970.
 Nudel'man 1981 – A. A. Nudel'man, *Nahodki monet epohi feodalizma iz razkopok i sborov 1974-1976 gg. v Dnestrovskogo-Prutskom regione*, în *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii 1974-1976 gg.*, Chișinău, 1981, pp. 179-191.